

Qarabağ münaqişəsi tarixi boyunca işgəncəyə məruz qalan mədəni abidələr, milli sərvətlər arasında Kəlbəcər möcüzəsi kimi tanınan İstisu da var. Öz ecazkar gözəlliyi ilə məşhur olan bu yerlər bu gün daha çox tarixinin tozlu səhifələrinə xarabalıqları xatırladır. İşgalin qəddarlıqla zərbə vurdugu sərvətlərimiz arasında "İstisu"nın unikal isti bulaqları və onların ərazisində yerləşən sanatoriya da var idi...

"Karlovı-Vari"nın Azərbaycansayağı alternativi

İstisu - Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər rayonunun İstisu qəsəbə inzibati ərazi dairesində qəsəbədir. İstisu kəndinin məşhur mineral suyu olan "İstisu" bulağı etrafında 1927-ci ildə eyni adlı kurort da yaradılmışdır. Kəlbəcərin qərb hissəsində - 2225 metr hündürlükde silsilə dağ yamaclarında yerləşən İstisu sanatoriya kompleksi ildə 4 milyard ton su verən 12 bulağın əsasında fəaliyyət göstərir. Bu bulaqlardan biri 8-10 metrədək hündürlükde fəvvare vurur. Yüksək radioaktivlik, böyük miqdarda karbon 2-oksidin miqdarı, 60°C temperaturda olması, müxtəlif elementlərin mövcudluğu kimi xüsusiyyətləri bu suların müalicəvi təsirini artırır. Belə tərkibli suya yer üzündə nadir halarda rast gəlinir.

Məşhur kimyaçı alim E.E.Karstenskiy vaxtı ilə Kəlbəcərin ərazisindəki termal və mineral suları tedqiq etdiyindən sonra "İstisu"nın müalicəvi əhəmiyyətinin Karlovı Vardanın daha yüksək olduğunu qeyd edərək bu suların dünya üçün əhəmiyyətli xəzinə olduğunu deyib. İstisu bir çox xüsusiyyətlərinə görə dünyada yeganədir. Bu xəzinə Kəlbəcəri ermanılar üçün əvəzsiz qənimət etmişdi.

"İstisu" bulağının hərarəti 60 dərcəyə yaxındır. 1 litr suda cəmi mineralların çəkisi 6,7 qramdır, tərkibində litium, brom, yod, mərgümüş, fosfor, sink, mis, nikel, magnezium, dəmir və s. kimyevi maddələr var. İstisu kurortunda dünyanın bir çox yerindən insanlar mədə-bağırsaq xəstəliyinə, maddələr mübadiləsi pozğunluqlarına, sinir sistemi, hərəkət orqanları və ginekoloji, uroloji xəstəliklərə görə müalicə oluna bilirdilər. İstisu mineral bulaqlarının suyundan alınan duzlar xronik qəbızılıq, qaraciyer, öd kisəsi, qastrit və s. xəstəliklərin müalicəsində işlədilirdi.

Sovet hakimiyyəti İstisuya niyə önem verirdi?

Sovet hakimiyyəti qurulduğdan sonra, daha dəqiq desək, 1925-ci ildən İstisu mədəni-istirahət zonasının yaranması Azərbaycan hökumətinin diqqət mərkəzində olub. Hələ 1926-ci ildə Respublika Ali İqtisad Soveti İstisu'dakı su mənbələrində istirahət-müalicə tıktılları aparılması barədə qərar qəbul edib. Sonralar bu məsələ Azərbaycan KP MK-nin 1-ci katibi Mircəfər Bağırovun şəxsi diqqət mərkəzində olub. 1928-ci ildə isə İstisu sanatoriyanın tikilməsi, yollar çəkilməsi sovetlərin qurultayında qaldırılıb, M.Bağırov öz məruzəsində "İstisu"ya xeyli yer ayırib. Bu işe böyük əhəmiyyət verən Bağırov özü "İstisu"da olub, tikinti işləri ilə maraqlanırdı.

Sovet hakimiyyəti İstisuya niyə önem verirdi?

Elə həmin il "İstisu" müalicə-kurort sanatoriysi təşkil edildi. 1950-ci ildə memar Dmitri Aleksandroviç Dubovun layihəsinə əsasən bir neçə monumental binadan ibarət binalar kompleksi istifadəyə verildi. Stalin dövründə tikilən sanatoriya kompleksi öz memarlıq üslubuna görə Leningrad və Moskvadakı Stalinist binalara bənzəyirdi. 1989-cu ilin rəsmi siyahıyalınmasına əsasən İstisu 830 nəfər daimi yaşayır. Bunlar sa-

natoriyanın işçiləri və onların ailə üzvləri idi. İstisu kurort şəhərciyi sayırdı: səliqeli sanatoriya, yeni yaşayış binaları, kurortu Azərbaycanın iri şəhərləri ilə birləşdirən yollar vardı. Kurortdan 200 metr hündürlükde təbii meydança var idi, bu Yak-40 və An-2 təyyarələrinin enməsi və qalxması üçün optimallı şəkildə uygunlaşdırılmış platforma idi. Onların köməyi ilə yerli sakinlər və sanatoriyanın qonaqları daşındırı. 1970-ci ildə SSRİ hökumətinin qərarı ilə İstisu kurortu ümumittifaq əhəmiyyətli kurortlar siyahısına daxil edildi. Arxiv sənədlərinə və 80-ci illərin statistik məlumatlarına görə, hər mövsüm bura dünya ölkələrindən 50 min insan müalicə almaq üçün gelirdi.

"İstisu"nın termal bulaqlarından gələn sular xroniki kataral, mədə və bağırsaqların funksional pozğunluqları, xroniki qaraciyer,

öd kisəsi, podaqra, piylənmə və yüngül şəkerli diabetlə mübarizədə təsirli idi. İstisu kurortunda mədə-bağırsaq xəstəliyinə, maddələr mübadiləsi pozğunluqlarına, sinir sistemi, hərəkət orqanları və ginekoloji, uroloji xəstəliklərə tutulanlar müalicə oluna bilirlər. Sanatoriya bu gün də insanlara xidmet edə bilərdi... 30 il erməni işğalı altında qalıb xaraba qoyulmasayı.

"İstisu"nın Azərbaycan üçün iqtisadi əhəmiyyəti

"İstisu"da kurort imkanlarının genişləndirilmesi, xarici turistlərin cəlb edilməsi hələndə Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün ciddi gelir elədə edilərdi. Məsələ təkcə "İstisu"da deyil. Kəlbəcəre dünya şöhrəti qazandırmış 53 çıxmış Bağırsaq, Yuxarı İstisu, Aşağı İstisu, Keşdək və s. kimi ümumi istismar ehtiyatları gündə 3 min kubometrdən çox olan termal su yataqları mövcuddur. 1980-ci illərdə sanatoriyanın tərkibində sudoldurma zavodu tikilib. Burada yerləşən mineral su yataqlarından gündə 800 min litrən artıq mineral su istehsal edilirdi.

Lakin Azərbaycan torpaqlarını 30 ildir işğal edən ermənilər çiçəklənən, şəfaşı ilə bütün dünyaya ün salan "İstisu" dağ kurortunu xarabaliğa çeviriblər. Kurortun bütün infrastrukturda dağıldılib, sanatoriylar talan edilib, yağmalanıb.

"İstisu"nın bu illər ərzində xarabaliğa çevriləməsi kurorta gedən yoluñ kifayət qədər təhlükəli vəziyyətə gəlib çatmasına səbəb olub: dağılmış körpülər, dağlarda qazılmış tunnellər, qurulmuş xain tələlər, dar yollar, sıx kolluqlar...

Abad rayonu xarabaliğa çevirən ermənilər Kəlbəcərin sərvətlərini talan edib faydalayıblar. Heç bir yenidənqurma aparmadan, yalnız bulaqların suyunu satıb gelir əldə edən ermənilər xarici investorların maliyyə yardımı ilə Kəlbəcərin termal sularını erməni brendi kimi "Cermuk" adı altında Avropa ölkələrinə, Amerikada bazara çıxarmaqla milyonlara valyuta qazanıblar.

Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin uğurlu əməliyyatları neticəsində 2020-ci il noyabr ayının 25-də Azərbaycana qaytarılan Kəlbəcərdə indi yenidən canlanma prosesi gedir. Prezidenti İlham Əliyev iyunun 26-da Kəlbə-

cər rayonunda "İstisu" sanatoriyanın təməlqöymə mərasimində iştirak edib. 34 hektar ərazidə salınması nəzərdə tutulan "İstisu" İstirahət-Müalicə Kompleksi gündəlik 300 nəfər qəbul etmək imkanına malik olacaq. Kompleksdə sağlamlıq-bərpə mərkəzi ilə yanaşı, 10 kottecin tikilməsi də planlaşdırılır. Bu gün sanatoriyanın xarabaliqları üzərində yeni infrahət qurulur, müasir hovuzlar tikilib, boru sistemi vasitəsilə termal bulaqlardan hovuzlara su veriləcək. Amma kurort hələ xidmətə açıq deyil. Yaxın vaxtda keçmiş şöhrətini qaytaracaq İstisu yene də dünyadan her yerində qonaqları qəbul edəcək. Beləliklə, Kəlbəcərin təbii resursları, xüsusən də İstisu sanatoriysi ölkəmizə həm də iqtisadi fayda verəcək.

Lale Mehrali